

Opbouw en vernietiging. Van Sappho naar Dido

Nazomerconferentie 2019

Michiel van der Keur
c.m.van.der.keur@rug.nl

LIJNEN

1. Opbouw en vernietiging
2. Aeneas en Dido in epische en lyrische termen

Dido wordt een lyrische figuur, en ondergaat hetzelfde lot als Troje.

Aeneas moet geen lyrische figuur worden, wil hij een herhaling van het oude Troje vermijden.

I. STICHTINGSTHEMATIEK IN DE *AENEIS* *¹

1. Aeneas als stichter: voorbarige kolonies in Thracië (*Aeneadae*) en op Kreta (*Pergamum*) *
2. (Trojaanse) collega-stichters:
 - a. Antenor, stichter van Padua (1.242–252) *
 - b. Helenus en Andromache, bewoners van Buthrotum = *parva Troia* (3.294–505)
 - c. Acestes, koning op Sicilië, stichter van Segesta (boek 5) *

motief: behouden van het oude, *herbouw* van Troje => zonder toekomst!

II. PARALLELLIE TUSSEN AENEAS EN DIDO *

- Dido lijkt op Aeneas:

<i>Aen.</i> 1.343–364	<i>Venus</i> vertelt hoe Dido uit Phoenicië vluchtte.
Huic coniunx Sychaeus erat, ditissimus agri Phoenicum, et magno miserae dilectus amore, cui pater intactam dederat, primisque iugarat 345 ominibus. Sed regna Tyri germanus habebat Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes. Quos inter medius venit furor: ille Sychaeum impius ante aras , atque auri caecus amore, clam ferro incautum superat, securus amorum 350 germanae; factumque diu celavit, et aegram, multa malus simulans, vana spe lusit amantem. Ipsa sed in somnis inhumati venit imago coniugis , ora modis attollens pallida miris: crudeles aras traiectaque pectora ferro 355 nudavit, caecumque domus scelus omne rexit. Tum celerare fugam patriaue excedere suadet , auxiliumque viae veteres tellure recludit thesauros, ignotum argenti pondus et auri.	Haar echtgenoot was Sychaeus, de rijkste man onder de Feniciërs, en vurig bemind door de arme vrouw. Haar vader had haar als maagd aan hem gegeven in een eerste huwelijksband. Maar haar broer was koning van Tyrus, Pygmalion, meer dan wie ook misdadig en wreed. Tussen beide mannen kwam razende twist. Die goddeloze man, verblind door goudzucht, overweldigde bij het altaar heimelijk de argeloze Sychaeus met een wapen, zonder oog voor zijn zusters liefde; en lange tijd verborg hij zijn daad, en misleidde de arme vrouw met voorwendsels en valse hoop. Maar in haar slaap verscheen de schim van haar onbegraven man , die zijn wonderlijk bleke gezicht naar haar ophief, en toonde het wrede altaar en zijn borst door het ijzer doorboord, en onthulde de hele verborgen famielienisdaad. Dan raadt hij haar aan snel te vluchten en het vaderland te verlaten , en wijst als hulp onderweg oude schatten in de aarde, een onbekende hoeveelheid zilver en goud. Geschokt

¹ Onderdelen met een (*) bespreken passages uit het eindexamenpensum Latijn 2020 (Latijn of in vertaling).

<p>His commota fugam Dido sociosque parabat. 360 Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni aut metus acer erat; navis, quae forte paratae, corripiunt onerantque auro: portantur avari Pygmalionis opes pelago; dux femina facti.</p>	<p>hierdoor bereidde Dido de vlucht voor en zocht metgezellen: bij elkaar komen de mensen die ofwel de wrede tiran haatten of hevig vreesden; schepen die toevallig klaar liggen, kapen ze mee en beladen ze met goud: de schat van de hebzuchtige Pygmalion gaat mee over zee; een vrouw is leider van alles.</p>
---	---

- Carthago lijkt op het toekomstige Rome:

<p><i>Aen.</i> 1.421–438</p> <p>miratur molem Aeneas, magalia quondam, miratur portas strepitumque et strata viarum. Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros, molirique arcem et manibus subvolvere saxa, pars optare locum tecto et concludere sulco; 425 iura magistratusque legunt sanctumque senatum. hic portus alii effodiunt; hic alta theatri fundamenta locant alii immanisque columnas rupibus excidunt, scaenis decora alta futuris: qualis apes aestate nova per florea rura 430 exercet sub sole labor, cum gentis adultos educunt fetus, aut cum liquentia mella stipant et dulci distendant nectare cellas, aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto ignavum fucos pecus a praesepibus arcent; 435 fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella. ‘o fortunati, quorum iam moenia surgunt!’ Aeneas ait et fastigia suspicit urbis.</p>	<p><i>Aeneas ziet Carthago in opbouw</i></p> <p>Aeneas bewondert de monumentale gebouwen, ooit nog hutten, bewondert de poorten, het rumoer en de bestrating. De Tyriërs zijn druk bezig: een deel bouwt muren, en versterkt de burcht en rolt rotsblokken omhoog met de hand, een deel kiest de plek voor een huis door een ploegvoor te trekken. Ze nemen wetten aan, kiezen magistraten en senaat. Hier graven sommigen een haven; daar leggen anderen de diepe fundamenten voor een theater, en houwen uit rotsen immense zuilen, hoog decor voor toekomstige schouwtonelen. Net zo zwoegen in de vroege zomer bijen op de bloemrijke velden onder de zon, wanneer ze het jeugdige volk naar buiten leiden, of wanneer ze de vloeibare honing ophopen en de cellen tot barstens toe oprekken met zoete nectar, of de last overnemen van arriverende bijen, of met gesloten gelid de darren, dat luie volk, van de bijenkorf weren; de arbeid gonst, en de honing riekt geurig naar tijd. “Gelukkigien, wier muren nu al oprijzen!”, zegt Aeneas en kijkt omhoog naar de gevels van de stad.</p>
--	---

III. DIDO ALS TEGENOVERGESTELDE VAN AENEAS

- tragische Dido / *Aeneis* (1 en) 4 als een tragedie: zie bv. Wlosok 1976, Muecke 1983, Harrison 1972–1973 en 1989
- Dido als elegische minnaar: Cairns 1989: 129–150
- vandaag: Dido in lyrische / Sapphische termen
wisselwerking tussen epiek/lyriek en thematiek van ‘opbouw en vernietiging’

IV. BEGIN: DIDO ALS SUCCESVOLLE LEIDER

<i>Aen.</i> 1.494–504	<i>De eerste blik op koningin Dido: als Diana</i>
<p>haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur, dum stupet obtutuque haeret defixus in uno, 495</p> <p>regina ad templum, forma pulcherrima Dido, incessit magna iuvenum stipante caterva. Qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynti exercet Diana choros, quam mille secutae 499 hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram fert umero, gradiensque deas supereminet omnis (Latonae tacitum pertemptant gaudia pectus): talis erat Dido, talem se laeta ferebat per medios instans operi regnisque futuris.</p>	<p>Terwijl deze wonderen door Aeneas worden bekeken, terwijl hij ze aanstaart en zijn blik door dit ene gevangen is, kwam de koningin, de uitzonderlijk mooie Dido, naar de tempel, met om haar heen een grote schare jongemannen. Zoals bij de oevers van de Eurotas of de rug van de Cynthus Diana de koordansen leidt, met duizend bergnimfen in haar gevolg die aan alle kanten om haar drommen; zij draagt aan haar schouder een pijkoker, en steekt bij het gaan boven alle godinnen uit (stille vreugde stroomt door het hart van moeder Leto): zo was ook Dido, zo begaf zij zich verheugd door hun midden, als ze zich vol vuur toelegt op het werk en de toekomst van haar rijk.</p>

- Dido bezig met opbouw, in nationaal belang
- Diana-vergelijking: cf. Hom. *Od.* 6.102–109 (Nausicaä als Artemis)
- toespelingen op Dido's lyrische rol / associaties met de liefde:
 - vergelijking met Diana lijkt misplaatst
 - Homerus' Artemis jaagt
 - Vergilius' Diana draagt een pijlkoker, maar: *exercet Diana choros* (1.499)
 - connectie met Venus in 1.314–324, verkleed als jageres
 - connectie met Aeneas-als-Apollo in 4.141–150

<i>Aen.</i> 4.141–150	<i>Aeneas als Apollo</i>
<p>ipse ante alios pulcherrimus omnis infert se socium Aeneas atque agmina iungit. qualis ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta deserit ac Delum maternam invisit Apollo instauratque choros, mixtique altaria circum 145 Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi; ipse iugis Cynti graditur mollique fluentem fronde premit crinem fingens atque implicat auro, tela sonant umeris: haud illo segnior ibat Aeneas, tantum egregio decus enitet ore. 150</p>	<p>Aeneas zelf, meer dan iedereen uitzonderlijk knap, sluit zich aan als metgezel en voegt zijn gezelschap bij het hare. Zoals wanneer Apollo het winterse Lycië en de stroom van de Xanthus verlaat en zijn geboorteplaats Delos bezoekt en de koordansen opnieuw instelt, en rond de altaren door elkaar Kretenzers weerklinken en Dryopen en beschilderde Agathyrsen; zelf gaat hij over de rug van de Cynthus en ordent zijn golvende haar door het samen te binden met zacht loof en goud, en op zijn schouder rammelen de pijlen: net zo energiek ging Aeneas voort, zoveel schoonheid straalt van zijn edele gezicht.</p>

V. DIDO EENZAAM SMACHTEND *

<i>Aen.</i> 4.68–73, 80–89	<i>Dido's verliefdheid</i>
<p>uritur infelix Dido totaque vagatur urbe furens, qualis coniecta cerva sagitta, quam procul incautam nemora inter Cresia fixit 70 pastor agens telis liquitque volatile ferrum nescius: illa fuga silvas saltusque peragrat Dictaeos; haeret lateri letalis harundo. [...] post ubi digressi, lumenque obscura vicissim 80 luna premit suadentque cadentia sidera somnos, sola domo maeret vacua stratisque relictis incubat. illum absens absentem auditque videtque, aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta, detinet, infandum si fallere possit amorem. 85 non coeptae adsurgunt turre, non arma iuventus exercet portusve aut propugnacula bello tuta parant: pendent opera interrupta minaeque murorum ingentes aequataque machina caelo.</p>	<p>De arme Dido staat in vuur en vlam en zwerft door de hele stad in razend verlangen, als een hert, geraakt door een pijl; in de bossen van Kreta raakte een jagende herder raakte het argeloze dier vanuit de verte, en hij liet de vlugge pijl in haar achter zonder het te weten; zij zwerft op de vlucht door de bossen en wouden van de Dicte; de dodelijke pijl zit vast in haar zij. [...] Wanneer ze uiteen zijn gegaan, en een donkere maan haar schijnsel dooft en dalende sterren aanraden te gaan slapen, is zij eenzaam en bedroefd in het lege paleis en ligt op de verlaten rustbank. Ze is niet bij hem, maar hoort en ziet hem, of houdt Ascanius op haar schoot, betoverd door de gelijkenis met zijn vader, in de hoop haar hopeloze liefde te misleiden. Niet verrijzen de torens waarmee was begonnen, niet oefenen jonge mannen met wapens of bouwen de havens of verdedigingswerken voor oorlogstijd: het werk ligt stil, de geweldige dreiging van muren wordt niet voltooid, stil staat de hemelhoge kraan.</p>

- nieuwe ontwikkelingen:
 - Dido te vergelijken met Sappho
 - van jachtgodin naar prooi
 - einde aan opbouw

Sappho fr. 168B (Voigt)	
<p>δέδυκε μὲν ἃ σελάννα καὶ Πληϊάδες· μέσαι δὲ νύκτες, παρὰ δ' ἔρχεται ὥρα, ἔγω δὲ μόνα κατεύδω.</p>	<p>De maan is ondergegaan, en de Pleiaden; het is midder- nacht, en de tijd gaat voorbij, en ik lig alleen.</p>

- De verzwakte verdediging van Dido / Carthago

<i>Aen.</i> 1.673–674	<i>Venus over haar plannen:</i>
<p>Quocirca capere ante dolis et cingere flamma reginam meditor,</p>	<p>Daarom overweeg ik om eerst de koningin in te nemen met mijn listen en met vuur te omringen</p>

<i>Aen.</i> 4.93–95	<i>Juno reageert sarcastisch op de 'inname' van Dido</i>
'egregiam vero laudem et spolia ampla refertis tuque puerque tuus: magnum et memorabile nomen, una dolo divum si femina victa duorum est. 95	“Echt buitengewone roem en rijke buit hebben jullie behaald, jij en je zoon: een grote en gedenkwaardige faam, als één vrouw door de list van twee goden is overwonnen .”

- Sappho fr. 1.1-2 Ἀφρόδιτα, / παῖ Δίος δολόπλοκε
Aphrodite, kind van Zeus, listenvlechtster

VI. AENEAS GECORRIGEERD *

- Aeneas bouwt mee aan Carthago

<i>Aen.</i> 4.259–267	<i>Juno reageert sarcastisch op de 'inname' van Dido</i>
ut primum alatis tetigit magalia plantis, Aenean fundantem arces ac tecta novantem 260 conspicit. atque illi stellatus iaspide fulva ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena demissa ex umeris, dives quae munera Dido fecerat, et tenui telas discreverat auro . continuo invadit: 'tu nunc Karthaginis altae 265 fundamenta locas pulchramque uxorius urbem exstruis? heu, regni rerumque oblite tuarum!	Zodra hij met zijn gevleugelde voeten bij de hutjes kwam, zag hij Aeneas bezig de burcht te bouwen en huizen aan te passen. En hij had een zwaard fonkelend als een ster met roodgele jaspis, en de mantel die van zijn schouders hing vlamde met Tyrisch purper, een geschenk dat de rijke Dido had gemaakt, en met fijn goudstiksel had ze de stof omzoomd . Direct valt hij hem aan: “Jij legt nu voor het hoge Carthago de fundamenten en bouwt een mooie stad, geheel in de ban van je vrouw? Ach, je bent je eigen rijk en situatie vergeten!”

- Aeneas als een Paris
 - getypeerd door mooie kleding
 - Jarbas over Aeneas:

<i>Aen.</i> 4.215–217	<i>Aeneas als een Paris</i>
et nunc ille Paris cum semiviro comitatu, 215 Maeonia mentum mitra crinemque madentem subnexus, rapto potitur;	en nu heeft die Paris met zijn stoet van halfverwijfde mannen, met een Phrygische muts geknoopt om zijn kin en geoliede haren, zijn geroofde vrouw;

- Paris in de Ilias:
 - *Il.* 3.39 γυναιμανές (“jij vrouwengek”)
 - *Il.* 3.392–394 κάλλει τε στίλβων καὶ εἴμασιν: ... φαίης ... χορὸν δὲ ἔρχεσθ’
glanzend van schoonheid en met glanzende kleren ... je zou
zeggen dat hij naar de dansplaats gaat

- De mantels van Paris en Helena:

<i>Hom. Il.</i> 6.288–296	<i>Een mantel die Paris uit Sidon had meegenomen</i>
αὐτὴ δ’ ἔς θάλαμον κατεβήσεται κηῶντα,	Zelf begaf [Hecuba] zich naar het lager gelegen, geurig

<p>ἐνθ' ἔσαν οἱ πέπλοι παμποίκιοι, ἔργα γυναικῶν Σιδονίων, τὰς αὐτὸς Ἀλέξανδρος θεοειδῆς 290 ἤγαγε Σιδονίθην, ἐπιπλοῦς εὐρέα πόντον, τὴν ὁδόν, ἣν Ἑλένην περ ἀνήγαγεν εὐπατέριαν: τῶν ἔν' ἀειραμένη Ἑκάβη φέρε δῶρον Ἀθήνῃ, ὃς κάλλιστος ἦν ποικίλμασιν ἠδὲ μέγιστος, 294 ἀστήρ δ' ὧς ἀπέλαμπεν· ἔκειτο δὲ νείατος ἄλλων.</p>	<p>voorraadvertrek waar haar kleurige peplossen lagen, het handwerk van de Sidonische vrouwen, dat door de edele Paris zelf op zijn tocht over zee uit Sidon mee was genomen, nadat hij Helena, kind van een edele vader, ontvoerd had. Een van die kleden zocht Hekabe uit als geschenk voor Athene, 't mooiste en grootste gewaad, versierd met prachtig borduurwerk, glanzend als 't licht van een ster, het onderste kleed van de stapel. (vert. De Roy van Zuydewijn, licht aangepast)</p>
--	--

<p><i>Aen.</i> 1.647–652 Munera praeterea Iliacis erepta ruinis ferre iubet, pallam signis auroque rigentem, et circumtextum croceo velamen acantho, ornatus Argivae Helenae, quos illa Mycenis, 650 Pergama cum peteret inconcessosque hymenaeos, extulerat, matris Ladae mirabile donum;</p>	<p><i>Aeneas' geschenk aan Dido: de mantel van Helena</i> Bovendien beveelt hij geschenken te brengen, ontrukkt aan de val van Troje, een mantel vol met figuren en goudwerk, en een sluier omzoomd met saffraangele acanthus, de kleding van de Griekse Helena, die zij uit Mycene had meebracht toen ze op weg ging naar Troje en haar onwettige huwelijk, een wonderbaarlijk geschenk van haar moeder Leda;</p>
---	---

VII. MENE FUGIS?

<p><i>Aen.</i> 4.311–314 quid? si non arva aliena domosque ignotas peteres, et Troia antiqua maneret, Troia per undosum peteretur classibus aequor? mene fugis?</p>	<p><i>Dido probeert Aeneas' motieven te doorzien</i> En als je niet op weg was naar vreemde landen en een onbekende woonplaats, en het oude Troje nog bestond, zou je dan over een woelige zee per schip naar Troje gaan? Vlucht je voor mij?</p>
--	--

<p><i>Aen.</i> 4.340–344 me si fata meis paterentur ducere vitam 340 auspiciis et sponte mea componere curas, urbem Troianam primum dulcisque meorum reliquias colerem, Priami tecta alta manerent, et recidiva manu posuissem Pergama victis.</p>	<p><i>Aeneas' reactie</i> Als het lot mij toestond mijn leven volgens mijn eigen ideeën te leiden en zelf mijn verlangens uit te voeren, dan zou ik eerst zorgen voor de stad Troje en het dierbare restant van mijn volk, het hoge paleis van Priamus zou nog blijven, en ik zou eigenhandig een herrijzend Troje hebben gebouwd voor de overwonnenen.</p>
---	--

- Lyrisch motief van ‘vluchten en achtervolgen’:
 - Verg. *Ecl.* 2.60 *quem fugis, a demens?* “voor wie vlucht je, waanzinnige?”
 - Anacr. fr. 417.1–2 τί δή με ... νηλέως **φεύγεις**; “waarom vlucht je zo koppig voor me?”
 - Theoc. *Id.* 6.17 καὶ **φεύγει** φιλέοντα καὶ οὐ φιλέοντα **διώκει**. “[Galatea] vlucht voor wie haar bemint en jaagt na wie haar niet bemint”
 - Sapph. fr. 1.21 καὶ γὰρ αἱ **φεύγει**, ταχέως **διώξει**, “want zij die nu vlucht, zal spoedig zelf achtervolgen”

<i>Aen.</i> 4.520–521	<i>Dido bidt om rechtvaardigheid</i>
tum, si quod non aequo foedere amantis 52 0 curae numen habet iustumque memorque, precatur.	Dan bidt ze tot, zo die er is, de rechtvaardige en waakzame god die zich bekommert om onbeantwoorde liefde.
<i>Aen.</i> 6.466, 472–476	<i>Aeneas en Dido in de onderwereld.</i>
“ quem fugis? ” [...] tandem corripuit sese atque inimica refugit in nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi respondet curis aequatque Sychaeus amorem . nec minus Aeneas casu percussus iniquo 47 5 prosequitur lacrimis longe et miseratur euntem.	“ Voor wie vlucht je? ” [...] Uiteindelijk rukt ze zich weg en vlucht vijandig naar het schaduwrijke woud, waar haar vroegere echtgenoot, Sychaeus, haar leed deelt en haar liefde beantwoordt . Evenzo volgt Aeneas haar, geschokt door haar oneerlijke lot, ver met zijn tranen en heeft medelijden met haar bij haar vertrek.

VIII. DE EIK IN DE STORM

- 4.428 *cur mea dicta negat duras demittere in auris?*
“Waarom weigert hij mijn woorden toe te laten tot zijn hardvochtige oren?”
- 4.440 *fata obstant placidasque uiri deus obstruit auris*
“het lot staat in de weg en een godheid blokkeert zijn welwillende oren”

<i>Aen.</i> 4.441–449	<i>De standvastige Aeneas vergeleken met een eik.</i>
ac velut annoso validam cum robore quercum Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc eruer e inter se certant; it stridor, et altae consternunt terram concusso stipite frondes ; 444 ipsa haeret scopulis et quantum vertice ad auras aetherias, tantum radice in Tartara tendit: haud secus adsiduis hinc atque hinc vocibus heros tunditur et magno persentit pectore curas; mens immota manet, lacrimae volvuntur inanes.	En zoals wanneer een stevige eik, krachtig door vele jaren, als om strijd heen en weer wordt geschud door de Alpenwinden die hem willen uitrukken ; er klinkt geraas, en uit de hoogte vallen op de aarde , als de stam wordt getroffen, de bladeren ; zelf blijf hij staan in de rotsgrond en zo ver als hij met zijn kruin in de hemel reikt, zo ver met zijn wortels naar de diepte: net zo wordt de held gebeukt aan alle kanten door voortdurende smeekbeden, en in zijn grote hart voelt hij

	het verdriet; maar zijn geest blijft onbewogen, zonder gevolg vallen de tranen.
--	--

Hom. II. 17.53–58 οἶον δὲ τρέφει ἔρνος ἀνήρ ἐριθηλὲς ἐλαίης χώρῳ ἐν οἰοπόλῳ, ὅθ' ἄλις ἀναβέβροχεν ὕδωρ, καλὸν τηλεθάον: τὸ δέ τε πνοιαὶ δονέουσι 55 παντοίων ἀνέμων, καὶ τε βρύει ἄνθει λευκῶι: ἐλθὼν δ' ἐξαπίνης ἄνεμος σὺν λαίλαπι πολλῆι βόθρου τ' ἐξέστρεψε καὶ ἐξετάνουσ' ἐπὶ γαίῃ.	<i>Euphorbus bij zijn dood vergeleken met een olijfboom</i> Zoals een man de zachtgroene loot van een jonge olijfboom kweekt op een eenzame plek waar water in overvloed opwelt; mooi schiet het boompje omhoog en, terwijl het de adem der winden zacht heen en weer wiegt, komt het vol witte bloesems te hangen; plotseling echter steekt er een storm met hevige windvlagen op en rukt het met wortel en tak uit de grond en werpt het ter aarde .
--	---

- Boomvergelijking toegepast op een *geestelijke* worsteling: innovatie door Vergilius?

Sappho fr. 47 (Voigt) Ἔρος δ' ἐτίναξέ (μοι) φρένας, ὡς ἄνεμος κατ' ὄρος δρύσιν ἐμπέτων	<i>De minnaar als een eik in de storm</i> Eros schudde mijn hart , zoals een wind op een berg zich op eiken stort.
--	---

Ibycus fr.286 Athen. 13. 601b (iii 325 Kaibel) ἀλλ' ἄθ' ὑπὸ στεροπᾶς φλέγων Θρηίκιος Βορέας αἰσσων παρὰ Κύπριδος ἀζαλέαις μανίαισιν 10 ἔρεμνὸς ἀθαμβῆς ἐγκρατέως πεδόθεν †φυλάσσει† ἡμετέρας φρένας. (Naeke τινάσσει : West λαφύσσει)	<i>De minnaar als een boom in de storm</i> nee, zoals de Thracische Boreas vlammend met bliksems, snellend vanaf Kypris met schroeiende vlagen van razernij, donker en zonder schroom, schudt (?) hij krachtig van zijn grondvesten mijn hart .
---	--

- Vergelijkingsmateriaal:

Sapph. fr. 31.1–2 φαίνεται μοι κῆνος ἴσος θεοῖσιν / ἔμμεν' ὄνερ
“Die man lijkt me gelijk aan de goden te zijn”

Catullus <i>Carmen</i> 51 ille mi par esse deo videtur, ille, si fas est, superare divos, qui sedens adversus identidem te spectat et audit 4 dulce ridentem, misero quod omnis eripit sensus mihi [...] 6 otium, Catulle, tibi molestum est; otio exsultas nimiumque gestis; otium et reges prius et beatas perdidit urbes. 16	<i>ille – Lesbia - Catullus</i> Die man lijkt me de gelijke van een god, ja zelfs, zo dat mag, méér dan goden te zijn, die, tegenover je zittend, steeds weer jou opneemt en luistert naar jouw lieve lach – wat mij, arme, van al mijn zinnen berooft [...] Niets doen, Catullus, wordt nog jouw ondergang; niets doen maakt je te blij en overmoedig; niets doen heeft vroeger doen vallen heersers en bloeiende steden. (vert. Oostenbroek)
---	--

- *otium* in de *Aeneis*:
4.271 *quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?*
“Wat is je plan? Met welke illusie breng je *otium* door in het Libysche land?”
- Troje als een gevelde eik: *

<i>Aen.</i> 2.624–631	<i>Troje valt, als een boom</i>
tum vero omne mihi visum considerare in ignis Ilium et ex imo verti Neptunia Troia: ac veluti summis antiquam in montibus ornum cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant eruere agricolae certatim , illa usque minatur et tremefacta comam concusso vertice nutat, vulneribus donec paulatim evicta supremum congemuit traxitque iugis avulsa ruinam.	Toen leek Ilium pas echt geheel in de vuurzee te verzinken en het Neptunische Troje tot de grond te worden verwoest: en zoals wanneer in de hoge bergen een oude es wordt gevelde met ijzer en boeren met herhaalde bijlslagen zwoegen om strijd om de boom te vellen ; hij dreigt steeds te vallen en zwaait trillend zijn kruin als de stam wordt geraakt , totdat hij geleidelijk overwonnen door zijn wonden voor 't laatst kreunt en losgerukt een spoor van vernietiging trek op de helling.

IX. DE VAL VAN DIDO *

<i>Aen.</i> 4.668–671	<i>Reacties op Dido's dood</i>
resonat magnis plangoribus aether, non aliter quam si immissis ruat hostibus omnis Karthago aut antiqua Tyros, flammaeque furentes culmina perque hominum volvantur perque deorum.	De lucht weergalmt van luide weeklachten, niet anders dan als door een inval van vijanden heel Carthago of het oude Tyrus zou vallen, en de razende vlammen langs de daken van mensen en van de goden zouden wervelen.

<i>Hom. Il.</i> 22.408–411	<i>Reacties op de dood van Hector</i>
ἀμφὶ δὲ λαοὶ κωκυτῶι τ' εἶχοντο καὶ οἰμωγῆι κατὰ ἄστυ. τῶι δὲ μάλιστ' ἄρ' ἔην ἐναλίγκιον, ὡς εἰ ἅπασα Ἴλιος ὀφρυόεσσα πυρὶ σμύχοιτο κατ' ἄκρης.	Overall gaf in de stad zich de hele bevolking van Troje over aan jammer en weeklacht: het leek of van boven tot onder heel het hooggebouwd Troje in brand stond en opging in vlammen.

- Aeneas' blik op het vuur van Dido's brandstapel:
5.3–4 *moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae / conluent flammis*
omkijkend naar de muren, die al oplichten door de vlammen van de arme Dido
- Aeneas ziet Troje branden
2.312 *Sigea igni freta lata relucet*
de brede Sigeïsche golf licht op in de vlammen

(DISCUSSIE)VRAGEN VOOR IN DE KLAS

- Wat zijn de overeenkomsten en wat de verschillen tussen Dido en Aeneas?
- Hoe ontwikkelt Dido zich in *Aeneis* I t/m IV? En Aeneas?
- Wat is de rol van de goden in de thematiek van opbouw en ondergang in de *Aeneis*? Waarom hebben juist zij deze rol?
- Wat is de oorzaak van Dido's dood? Welke boodschap geeft Vergilius hiermee aan zijn landgenoten?
- Zoals Vergilius het beschrijft, lijkt de stichting van Rome's aartsvijand Carthago erg op de stichting van Rome zelf; waarom doet hij dat / wat zou dat betekenen voor een Romein?
- In hoeverre vind jij dat we Dido kunnen beschouwen als een lyrisch personage, die geen weerstand kon bieden aan haar liefde, en daarmee aan haar ondergang?
- Hoe zou het verhaal van Dido en Aeneas aflopen als Dido geen lyrisch personage was geworden? Hoe zou Dido zich dan gedragen hebben?

BIBLIOGRAFIE

Tekstedities: Vergilius *Aeneis*: Conte 2009 (Teubner); Homerus *Ilias*: West 1998–2000 (Teubner); Sappho: Voigt 1971 (Athenaeum); Ibycus: Wilkinson 2012 (De Gruyter); Catullus: Thompson 1997 (Toronto).

Cairns, F. (1989) *Virgil's Augustan Epic*, Cambridge.

Clausen, W. (1987) *Virgil's Aeneid and the Tradition of Hellenistic Poetry*, Berkeley.

Estevez, V.A. (1978–1979), "Capta ac deserta: the Fall of Troy in *Aeneid* IV", *The Classical Journal* 74.2: 97–109.

Farron, S. (1989) "The introduction of characters in the *Aeneid*", *Acta Classica* 32: 107–110.

Fiorentini, L. (2007) "Lirici greci nella biblioteca di Virgilio: qualche appunto sulla presenza di Saffo, Alceo e Stesicoro nell'*Eneide*", in: A. Andrisano (ed.), *Biblioteche del mondo antico: Dalla tradizione orale alla cultura dell'Impero*, Roma, 127–45.

Ganiban, R.L. et al. (eds.) (2013), *Aeneid, Books 1-6* (The Focus Vergil Aeneid Commentaries), Indianapolis/Cambridge: Hackett.

Greene, E. (2007) "Catullus and Sappho", in: M.B. Skinner (ed.), *A Companion to Catullus. Blackwell Companions to the Ancient World*, Malden (MA), 131–150.

Griffin, J. (1979) "The Fourth Georgic, Virgil, and Rome", *Greece and Rome* 26: 61–80.

Hall, E.W. (2011) "'And Cytherea Smiled': Sappho, Hellenistic Poetry, and Virgil's Allusive Mechanics", *The American Journal of Philology* 132.4: 615–631.

Harrison, E.L. (1972–1973) "Why did Venus wear boots?—Some reflections on *Aeneid* 1.314f.", *Proceedings of the Virgil Society* 12: 10–25.

Harrison, E.L. (1989) "The Tragedy of Dido", *Echos du monde classique: Classical views*, 33.1: 1–21.

Harrison, S.J. (2001) "Fatal Attraction: Paris, Helena and the Unity of Catullus 51", *Classical Bulletin* 77.2: 161–167.

Hornsby, R.A. (1970), *Patterns of Action in the Aeneid*, Iowa City.

Horsfall, N.M. (1973–74) "Dido in the Light of History", *Proceedings of the Virgil Society* 13: 1–13; herdrukt in S.J. Harrison (ed.) (1990) *Oxford Readings in Virgil's Aeneid*, Oxford, 127–144.

Hughes, L.B. (2002) "Dido and Aeneas, an Homeric Homilia?", *Latomus* 61: 339–351.

Lefkowitz, M. (1973) "Critical Stereotypes and the Poetry of Sappho", *GRBS* 14.2: 113–123.

Marzullo, B. (1978), recensie van E.M. Voigt (1971) *Sappho et Alcaeus*, *Gnomon* 50.8: 710–721.

Muecke, F. (1983) "Foreshadowing and dramatic irony in the story of Dido", *The American Journal of Philology* 104.2: 134–155.

Nelis, D. (2013), "Past, Present and Future in Virgil's Georgics", in: J. Farrell en D. Nelis (eds.) *Augustan Poetry and the Roman Republic*, Oxford, 244–262.

Otis, B. (1964) *Virgil: A Study in Civilized Poetry*, Oxford.

Pease, A.S. (1935) *Publi Vergili Maronis Aeneidos: liber quartus*, Cambridge (Mass.).

Pöschl, V. (3^e herz. editie, 1977) *Die Dichtkunst Virgils. Bild und Symbol in der Aeneis*, Berlin.

Rissman, L. (1983), *Love as War: Homeric Allusion in the Poetry of Sappho*, Königstein/Ts.

Thornton, M.K. (1985), "The Adaptation of Homer's Artemis-Nausicaa Simile in the *Aeneid*", *Latomus* 44.3: 615–622.

Wilkinson, C.L. (2013), *The Lyric of Ibycus: Introduction, Texts and Commentary*, Berlin.

Wlosok, A. (1976) "Vergils Didotragödie: Ein Beitrag zum Problem des Tragischen in der Aeneis", in: H. Görgemanns en E. A. Schmidt (eds.) *Studien zum antiken Epos*, Meisenheim am Glan, 228–250.